

pártállami apparátscikréteg szabotálása, ellenállása közepette teszi. (És úgy, hogy közben dúlt a harc Moszkvában. Meggyengült támogatottsága már az első napokban Berija letartóztatásával, majd fél év múlva kivégzésével, és tovább gyengült az általa követett életszínvonal-javító politikai koncepció pozíciója részben Hruscsov és a fegyverkezési lobbij újabb szövetsége révén, részben Malenkov háttérbe szorításával, majd leváltásával.)

Kiigazítások, 1953–1955

A „szocialista törvényesség” helyreállítása érdekében közkegyelmet adnak a 2 évnél kevesebb büntetést kapottaknak (1953. július 24.), megszüntetik a kitelepítést, az internálást, bezárják az internálótáborokat (július 26.). E két intézkedés 748 ezer személyt érint a legfőbb ügyész (novemberi) jelentése szerint. Megszüntetik a számtalan napi önkényeskedéshez és általános félelemhez vezető rendőrbíráskodást (augusztus 14.)

Új ügyészi – a végrehajtó hatalomtól független – szervezetet hoznak létre. (Ezt a Szovjetunióban csak 1955-ben teszik meg.) A legfőbb ügyészt most már az országgyűlés választja

és csak annak felel (július 30.). A törvényesség normáinak helyreállítását a napi életben célozzák a büntető és a polgári perrendtartásról szóló törvények (1954. június 19.).

Felszámolják a hírhedt és a törvénytelenésekre alsó és legfelső szinten egyaránt felhasznált *Államvédelmi Hatóságot* (1954. július 15.). Az új Belügyminisztérium felügyelete – ahogy a Szovjetunióban is – az egyik miniszterelnök-helyetteshez tartozik. (Magyarországon Gerő Ernőhöz, aki a régi „moszkvai csapat” szilárd tagja, Nagy Imre ellenfele, Rákosi híve.) Az egy évig folyó átszervezésben a Belügyminisztérium vezetőinek nagy része persze a volt ÁVH állományából kerül ki (a kérdés monográfusa szerint a 31 vezető beosztású tisztviselő közül 27, a 20 területi főosztály vezetője közül 11). A minisztérium élére is egy volt államvédelmi altábornagy kerül, akit majd csak a felkelés idején, 1956. október 25-én váltanak le.

A szovjet elvárásoknak megfelelően megindul a *gazdasági tervezés szerkezetének* átalakítása is. Gazdaságtörténészeink kimutatása szerint az államháztartáson belül 16,8-ról 11,8 milliárdra csökkentik a beruházások összegét (1954). Drasztikusan visszafogják az ipari beruházások arányát (46,3%-ról 35,2%-ra), amelynek 87%-a azonban még min-

Nagy Imréről

Nagy Imre Magyarország kivégzett mártír-miniszterelnöke. Bárki bármit ír, mond róla, ez a tény adja meg a róla alkotott kép tónusát. V. Turok, a Magyarországon is jól ismert történész évekig ült vele egy dolgozószobában kettesben a moszkvai Nemzetközi Agárkutató Intézetben az 1930-as években. Visszaemlékezésében – amikor megtudja, hogy Nagy Imre a Magyar Népköztársaság miniszterelnöke lett – azt írja: Nagy a parasztságot jól ismerő, átlagos műveltségű politikus volt. „Ennyi és nem több. Hogyan tudott ilyen magasra jutni, számunkra ez hihetetlennek tűnt.” Kitűnő monográfia tárgyalja életrajzát. Mégis írásait-kéziratait olvasva, talányként jelenik meg előttünk. Figyelve fiatalkorát, azt mondhatjuk: igazi „csudák” volt. (Ami oroszul hozzávetőleg azt jelenti, mint a magyar „csodabogár”. Csak az orosz elismerőbb.)

Kaposváron, 1896-ban született. Kisember szülei taníttatni próbálják, de rossz az előmenetele. Géplakatosnak tanul, majd felsőkereskedelmi iskolába jár. Katonaként szolgál az olasz fronton, majd Galíciában; hadifogságba esik, több mint egy évet orosz hadifogolytáborban tölt, majd belép a Vörös Gárdába. A fehérek fogságába esik, megszökik, Délkelet-Szibériában „alkalmi munkából” él. Azután belép a bolsevik pártba, pártmunkás lesz, sőt a szovjet-orosz államvédelmi szervezet, a rettegett CSEKA kiképzését is megszerzi.

Ötévi oroszországi tartózkodás után hazajön és itthon kistisztviselő lesz, miközben bekapcsolódik a legális munkáspárt, a szociáldemokrata párt vitáiba. A szociáldemokratákat balról bíráló szocialista párt egyik aktivistája, majd az illegális kommunista párt tagja. Ekkor (1928) kezd írni a magyarországi parasztság és a mezőgazdaság helyzetéről. A témához valószínűleg véletlen vezet: erről voltak tisztviselőként statisztikai információi, és e témában „volt hiány” a „mozgalmon” belül. Haláláig e téma érdekli szenvedélyesen. A kialakulatlan szellemiségű, mindent túlélni képes fiatalemberből politikus

agrárszakértő nő ki. Segíti ebben őt kedélyes, joviális természete, a gyermekkori vidéki életkörüzetből hozott és megőrzött magatartása. Moszkvában is, itthon is úgy öltözködött, öltönyét, elmaradhatatlan esernyőjét úgy hordta, mint egy vidéki parasztból vagy munkásból felemelkedett kispolgár. És olyan rátarti is volt: ünnepélyességig komoly, a formalitásokat betartó ember. A kommunista formalitásokat is. Ugyanakkor jókedvűen tréfálkozó. Családszerető, az élet apró örömeiben, így lakáskörülményei javulásában is feloldódni képes ember.

Moszkvába a magyar kommunista párt küldöttjeként kerül ki 1930-ban, és marad ott 1945-ig. Moszkva a világ minden részéről odasereglett kommunisták gyülekezőhelye. A „moszkvai Pest”-ként emlegetett magyar kommunista kolónia jelentős számmal van jelen a Kominternben. És minden valószínűség szerint nagy számmal a szovjet államvédelmi szervezetnek információkat – nem utolsósorban egymásról, más internacionalista kommunistáról – szolgáltatók között. (Aki nek sorában a jelenlegi ismereteink szerint Nagy Imre is megtalálható.) De a kominternesek pozicionális „magasságára” Nagy Imre soha „nem jut fel”. (Noha az intézet, amelynek szerény kutatója, „Komintern-intézmény”.) A maga agrárkutató agyával és kaposvári élményanyagával éli meg a Szovjetunió sztálinista átalakítási folyamatát. Az agrárkutató feltehetően – ez hivatkozás nélküli kézírataiból is kiderül – Sztálin vitapartnerivel ért egyet, akik a kommunista társadalomhoz vezető úton elkerülhetetlennek tartják a tulajdonpluralizmust, mindenekelőtt a mezőgazdaságban és a szolgáltatásokban. És elkerülhetetlennek tartják a nem kommunista elemekkel való együttélést és ennek politikai kereteit. (Buharin és a leningrádiak: Rikov, Tomszkij. Ők az SZKP „agya”). Sztálin a közvetlen proletárdiktatúra bevezetését tartja életképesnek és a teljes állami, illetve közösségi tulajdon (közös tulajdonú szervezet) megteremtését. Adminisztratív eszközökkel. A konkrét kérdés: a több évszázados orosz falusi obscsinát (földközösség), amelynek felbomlása a századelőn kezdődött, de elnyúlt

dig a nehéziparra megy el, de lassan emelik a könnyűipari beruházásokat. Emelik a lakásépítés (6,2-ről 11%-ra), a kulturális és kommunális (8,3-ről 11,4%-ra), de legszámottevőbben a mezőgazdasági beruházások arányát (13,7-ről 24%-ra). (Emlékeztetőül: a Szovjetunióban Malenkov is ekkor, 1953. augusztus 5-én jelenti be a fogyasztási cikkek és az élelmiszer-termelés emelésének új programját a Legfelsőbb Tanács ülésén.)

Míg ezeknek a szerkezeti változtatásoknak a hatását majd csak 1954–55-ben éri a lakosság (és kezdenek a program finanszírozhatóságáról vitatkozni a közgazdászok), addig 1953 nyarától több, a kisiparos-kiskereskedő réteget és a parasztságot érintő intézkedés születik. Könnyítik a kisiparosok ipargyakorlását (augusztus 9.), aminek következtében számuk az 1953. évi 40 ezerről 1954-re 100 ezerre nő. (1949-ben a statisztikák szerint 240 ezer volt a számuk.)

A lakosság életszínvonalának közvetlen javítását célozta az árleszállítás. (Szeptember 6.: 100 ezer iparcikk 5–40%-os árcsökkentése.)

A *mezőgazdaságban* történnek a legnagyobb – és mind a Szovjetuniót, mind a többi csatlós országot meghaladó mélységű – változások. Nagy Imre elképzelése: a termelő-

szövetkezeteket vonzóvá kell tenni, nem pedig adminisztratív-politikai eszközökkel siettetni a parasztok belépését. Ezért már 1953-ban megnövelik a tsz-tagok háztáji földjeinek területét az addigi 1/2-3/4 holdról 1 holdra (augusztus 2.). A tsz-tagoknak különböző kedvezményeket biztosítanak (szeptember 19.) és lehetővé teszik a tagok egyéni kilépését, illetve a tsz-ek feloszlását. Törvényerejű rendelet (december 13.) igyekszik a termelőket „érdekeltté tenni” a többlettermelésben azzal, hogy csökkentik a beadási kötelezettséget és növelik a szabadpiaci értékesítés arányát. (A beadási, tehát kényszereladási kötelezettség csökkenésének aránya a szövetkezeteknél 25–50%, a magántermelőknél 10–40%, termékektől függően.) Az eredmény nem marad el. Az év végére a tsz-eknek csak 12%-a oszlik fel és a szövetkezeti gazdálkodás alatt álló földterület is csak 25%-kal csökken. (Ennél sokkal nagyobb arányra számítottak. Lengyelországban például, amikor 1956 októberében lehetővé teszik a termelőszövetkezetek felbomlását, 3 hónap alatt ezek 80%-a feloszlik.) Mindemellett kedveznek a magántermelőnek az adó csökkentésével (1953. augusztus 23.). Az intézkedések eredménye majd a következő években látszik nemzetgazdasági szinten: míg 1952-ben az állami élelmi-

az 1920-as évekre is, magánparaszti kézbe adják, vagy pedig kolhozosítják (közösségi tulajdonba vegyék). Miután Buharin látványos vereséget szenved, hívei közül többen éppen a Nemzetközi Agrárkutató Intézet munkatársai, Nagy Imre kollégái lesznek.

De Nagy Imrét magyarországi tapasztalatai és közép-európai ismeretei is a buharinistákhoz viszik közel. Ő a fejlődést a Magyarországon megismert és a jövő fejlődési tényezőjének tartott, piacra termelő kis- és középbirtokosok támogatásában és a majd ezekre épülő szocialista nagyüzemben látja. Nagy Imre a mozgalmár kommunisták szemével periférikus témával foglalkozik: az európai munkásmozgalom és általában a baloldal idegenül néz az agrártársadalmakra. Városi mozgalom, városi társadalmi programokkal és a városokban központosuló politikai hatalom uralmi technikájában művelődő emberek.

Moszkva a bizalmatlanság városa az 1930-as évek elejétől: mindenki fél mindenkitől, mindenki jelent mindenkiről. (Nagy Imrét is Kun Béla jelenti fel, akivel pedig – Turok emlékezése szerint – „jó viszonyban volt”. A feljelentés alapja: személyes ügy. De nem kizárható – figyelve a korabeli „kommunista etikát” és a kollektív félelmet –, hogy a „közvetlen proletárdiktatúra”-elmélet nagy formátumú egyénisége Nagy Imrében – ahogy már néhány évvel korábban – most is, 1936-ban, a „jobboldali elhajlót” látja.)

Kizárják a pártból. (A feljelentés alapján még munkáját is elveszti. Ismét alkalmi munkák, ismét a Szovjetunióban, csak most már „kizárt párttagként”. Ami félelemből kiközösítés is.) Megrovással visszaveszik, ismét lesz munkája, a moszkvai (szovjet) rádió magyar adásainak szerkesztőségében (1940). „Szerencséjére” jön a háború. Jelentkezik a frontra (1941). És „szerencséjére” a Szovjetunió bevonul Közép-Európába. Ez életteret és állást biztosít számára. Ő készíti el a magyarországi földosztási tervet (1944); a kominternes magyarok (Gerő, Révai, Farkas, majd Rákosi) mellett Magyarországra jön, az Ideiglenes Kormány földművelésügyi minisztere lesz.

Különböző párt- és állami funkciókban szolgál: belügyminiszter, az országgyűlés elnöke, a párt KB adminisztratív osztályának vezetője. (Ide azért helyezik, mert éppen a mezőgazdaság, illetve a magántermelők ügyében megtámadja a közvetlen proletárdiktatúra bevezetését végrehajtó magyar vezetőket, először Gerőt, azután Rákosit. Mindezt a rá jellemző makacs nyíltsággal, írásban, pártfórumok előtti vitában.) Azután (1950) Rákosi mellett begyűjtési miniszter, majd miniszterelnök-helyettes is. Rákosiék ugyanúgy tekintenek rá, mint kollégái: elvhű, az agrárügyekben magát jól kiismerő, kicsit politikus, kicsit értelmiségi, közepes képességű ember. Aki annak köszönhetette magyarországi karrierjét, hogy 1944–45-ben kellett a sok városiasan kinéző (és zsidó származású) moszkovita kommunista között legalább egy vidéki „bajuszos magyar”. Ők is akkor „csalódnak” csak benne, amikor 1953 júniusában Moszkvába rendelik az egész magyar állami és pártvezetést és kiderül: a szovjetek ismeretei Rákosiék törvénytelenégeiről, túlkapasáiról feltehetően Nagy Imrétől származnak. (Köztudottan jó volt a viszonya a budapesti szovjet nagykövethoz, Kiszeljovhoz, aki viszont ki nem állhatta Rákosit.) Még nagyobb a meglepetésük, amikor Nagy Imre, már mint miniszterelnök, nagyon is koncepciózusan és róla fel sem tételezett bátorsággal, elméleti következetességgel fogalmazza meg a proletárdiktatúra Rákosi-féle politikájával szemben a *népi demokrácia plurális tulajdonú politikai elveit* (július 4.). (Túl is lépve azokon az elvi határokon, amelyeket Moszkvában három héttel azelőtt kijelöltek.) És a társadalmat is meglepte: a földosztó, majd a „padlást lesöprő” begyűjtési miniszterből, Rákosik árnyékemberéből hirtelen olyan politikus lesz, aki az általános kommunista elveket a magyarországi sajátosságokkal kívánja társítani. Az ember, aki megtanult félni, rejtkezni másfél évtizedes moszkvai életében, aki megélte a nagy formátumú szovjet államférfiak kivégzését (többek között Buharinét, Rikóvét, Tomszkijét), most kibontakozhatott.

G. F.